

REVOLUTIONÄR AMASON MED NIO LIV

Anteckningar om en kvinna (1872-1952) med sällsam begåvning för politik, diplomati, (dubbel)moral, litteratur, kärlek – samt allt annat

av

Mats Parner

☪☪☪ Egendomligt nog verkar ingen av hennes levnadstecknare ha uppmärksammat, vilken framskjuten roll som talet 17 spelade i hennes skiftesrika och mångfacetterade liv. Ändå ligger det magiska 17-talet i öppen dag.

Till oss i Sverige och Stockholm anlände hon sålunda för första gången som nybliven 17-åring på en kombinerad studie- och semesterresa, men i betydligt senare livsfaser kom hon att vistas närmare sju-tio år som först orosstiftare och därefter emissarie här i landet. Under sin hektiska framfart på vårt stackars klot pulvriserade hon otaliga manshjärtan, t o m i ordrätt bemärkelse, men också hon själv var nära att krossas under historiens obarmhärtiga älskogshjul. Just fyllda 34 (= 2x17) såg hon sig tvingad att avbryta ett icke önskat havandeskap på illegal väg, och det scenariot upprepades sedan i Kristiania 1923 – då hon redan var aktningvärda 51 (= 3x17).

Att bli gravid i den höga åldern är ju inte allom givet, ens för kvinnor, men att hennes manlige partner och nyss (av)polletterade äkta hälft var på pricken 17 år yngre spelade givetvis in. Han betitlade sig ”general” och var onekligen en ståtlig sådan, hette Pavel Dybenko och bar en god del av ansvaret för massakern på de rebelliska matroserna i Kronstadt våren 1921, då tusentals oskyldiga skoningslöst mejades ner på isen (varom mera nedan).

I likhet med Edith Södergran stammade hon från Karelska näset en bit ifrån S:t Petersburg och är känd under pseudonymerna ”Ellen Molin” och ”Madame K-y”. Men vi som kan henne utan och innan föredrar av lätt insedda skäl hennes verkliga namn – Alexandra Kollontay! Det låter som ett jubelkantat i våra örontrumpeter och som ett klangfullt eko från 1800-talets isparketter och balsalar. Där njöt hon. Ungdomsåren ägnade ”Sjura” Domontovitj, som hon ursprungligen hette, åt skridskoåkning, tävlingsdans och balett ... men även åt avancerade språkstudier.

Hennes första danskavaljer sköt sig stilenligt en kula för pannan av olycklig kärlek. Också den melodramen skulle upprepas i senare skeden med (bl a) marinofficern Michail Bukovskij och nyssnämnde Dybenko som förtvivlade självmordskandidater. Men generalen klarade sig; hans kula hejdades av ”Röda fanans orden” och vek av från den åsyftade vägen till hjärtat...

Alexandras far tillhörde officersadeln, och hennes familjebakgrund kan beskrivas som noblast och rikast tänkbara. Ändå slöt hon sig till den politiska oppositionen, till en början avvaktande och med givna förbehåll men snart nog med yrkesrevolutionärens heta glöd. I både Stockholm och Malmö satt hon fängslad i kortare perioder (1914-15) i sin egenskap av ortodox bolsjevik, men också en av fånganstalterna i Petrograd fick hon syna inifrån (tillsammans med kollegiale hetsporren Lev Trotskij).

Tillhörig Lenins garde medverkade hon naturligtvis med liv och lust i den novemberkupp som av hävd kallas ”19-17 års oktoberrevolution” och invaldes i den högsta partiledningen. I slutet av revolutionsåret utsågs hon på köpet till folkkommissarie i sociala frågor och blev i samma

nu världens första kvinnliga minister alla kategorier. Som sådan var hon en av det förra seklets mest omtalade kvinnor, lovordad och lyckönskad i vida cirklar, smäddad och smutskastad i lika vida. Ändå var 1917 inget avgörande år på hennes väg genom livet.

Som vi snart skall se betydde såväl 1921 (= 113x17) som 1938 (= 114x17) åtskilligt mer!

I befattningen som auktoriserad socialminister blev Kollontay dessvärre inte lastgammal. Efter att ha initierat en serie långtgående reformer inom familjepolitiken lämnade hon sin post, gifte sig, lidelsefullt förälskad, med den virile kvinnojägaren och (vodka)konnässören Dybenko och såg med stegrad misstro på den allt annat än revolutionära väg som Lenin/Trotskij påstod vara den enda rätta. Tidigt på 20-talet slöt hon sig till kommunistpartiets inre opposition – en sådan tilläts alltjämt – och lärer sig med kamraterna Sergej Medvedev och Alexander Sjljapnikov.

☒☒☒ Triumviratet Kollontay, Sjljapnikov och Medvedev kom därefter att utgöra hjärta och kärntröst i den relativt kortlivade partifraktion som gick under namnet ”Arbetaroppositionen”. Inom denna smått heroiska falang tog man klart avstånd från partiledningens auktoritära poser och slog vakt om de (för)revolutionära idealen. Opponenterna ville m a o befästa yttrande- och åsiktsfriheten inom partiet och tillåta konkurrerande fraktioner. Vidare underströk man att alla funktionärer i detta numera statsbärande parti måste utses i demokratiska val. Slutligen krävde man att partiets befattningshavare på alla tänkbara nivåer skulle stå till svars inför vanligt folk. Endast så kunde de byråkratiska utväxterna i Sovjetstaten framgångsrikt avlägsnas.

Nej, utan demokrati och arbetarmakt ingen segerrik socialism, snarare ett bestående barbari!

Meningsbrytningarna accentuerades på den partikongress som inleddes i början av mars 1921. Då gick Trotskij, nr två bland översteprästrarna, till storms mot de uppstudsiga och sablade ner allt motstånd genom att hänvisa till partiets ”historiska förstfödslorett”:

”Arbetaroppositionen har proklamerat farliga slagord! Den har gjort demokratiska principer till avgudabilder; den sätter arbetarklassens rätt att utse sina ombud högre än partiet självt – alldeles som om partiet inte hade all rätt att utöva sin diktatur också när denna diktatur råkar kollidera med de skiftande stämningarna i arbetarleden.”

Denna skickensediga harang är egentligen en mycket rättfram sammanfattning av leninismens mest deprimerande sidor. Att den verbaliserades av just den hr Bronstein som fått artistnamnet Trotskij spelade och spelar ingen som helst roll:

Lenin var trotskist och Trotskij leninist och de två utomordentligt väl synkroniserade.

Samtidigt som Alexandra K och resterande arbetaropponenter kämpade med näbbar och klor i teorins sköna värld inne i kongressalen, så gjorde Kronstadts matrosor uppror även i praktiken mot det hårdnande bolsjevik-styret (februari/mars 1921). Denna genuina arbetarrevolt i Finska vikens östflank dränktes i blod med kommissarie Trotskij och kommandant Tuchtjevskij som huvudregissörer. Den allestädes närvarande, godmodige och oborstade men ständigt borstade general Dybenko, Madame Kollontays 17 år yngre man, figurerade i en av birollerna. Ca 7500 dödsoffer krävdes, enligt vissa uppskattningar betydligt fler än så.

Ännu ett blad hade vänts i de perverterade revolutionernas svarta bok.

I själva verket kom 1921 års vårhändelser att symbolisera den leninska politikens slutliga ruin. För Pacifisten och fredsvännen (samt kärleks- och nykterhetsaposteln) Kollontay handlade det om ett förödande nederlag. Men hon blev inte utesluten ur kommunistpartiet, och ännu mindre ställde hon sin plats till förfogande. I realiteten kom hon emellertid att förvisas ur landet.

☞ I oktober 1922 fraktades en desillusionerad Madame K med bistånd av Stalin iväg till det Oslo som i ytterligare några år hette Kristiania och begav sig genast upp till Holmenkollen med visum och en påse stålar i trosspackningen – men helt utan officiellt uppdrag. Månadslön bar hon upp för en tjänst som aldrig specificerats, och i det läget blev pennan hennes räddning. Raskt, beslutsamt och i flygande fläng komponerade hon, på norsk botten, den bukett noveller som längre fram gavs ut under samlingsnamnet **Arbetsbiens kärlek**.

Denna radikala bi-bok är hennes mest spridda och mest lästa.

En ganska så stram ”materialistisk dialektik” satte den övergivna (ma)damen sin tro och lit till i novellskrivandet, men det oakta är fröjd, last, list, lust och gamman liksom kärlek, hat, svek, lögner, bedrägerier och förbannade dikter hennes teman; berättelsernas känsleregister är minst sagt vitt (och brett). Den starka text som betitlats **Vasilisa Malygina** har klart självbiografiska in- och anslag och porträtterar en kvinna, Vasilisa, som i äktenskapet utsätts för både psykiska och fysiska övergrepp – men som ändå påtar sig all skuld för sin mans framfart.

Strandsatt i Norge överraskade AK med detta moderna berättelsegrepp. På så vis föregrep hon ett kunskapskomplex med 2000-talstouche och förebådade debatter som förs med all kraft just i dag i feministiska och andra cirklar. Det skall noteras på hennes digra pluskonto.

Men så kom Dybenko på oväntat Kollen-besök, erbjöds en balja Gevalialut, befruktade i nästa mellanakt sin 51-åriga hustru och sparkades sedan för gott ur det stormiga äktenskapet utan att den kvinnliga parten hade ringaste aning om sitt välsignade tillstånd. Giftet med generalen var hennes andra. Våren 1893 hade unga ”Sjura” förenat sitt öde med kusinen och krigsingenjören Vladimir Kollontay, fött sonen Michail (”Misja”) och levtt ryskt familjeliv men slutligen brutit upp från sin ingenjör och sin lille pilt.

”Sjura” svärmade ju för de röda och ansåg sig ha en politisk mission att fylla.

Som plåster på förvisningssåren utnämndes Kollontay en dag till sovjetiskt legationsråd i Oslo och var åter med i den officiella leken. Hennes diplomatiska karriär skulle bli nära nog 25-årig och kan med fullt fog karakteriseras som en av de legendariska i hela ”beskickningshistorien”. Madame K visade inte bara fram fötterna som jordens första kvinnliga minister; hon var också dess första kvinnoambassadör och ambassadvärdens första kvinnliga doyen (ålderspresident).

Efter ett kvarts decennium i Norge stationerades Kollontay i Mexiko av alla länder men vände sedan åter till fjällen och fjordarna i väster – för att, anno 1930, kallas till den Stockholmsstad i vilken hon knappa sjutton år tidigare suttit fängslad på smältvatten och sirapsbröd.

☞ I Sverige blev Kollontay mäktigt populär och respekterad även av meningsmotståndare för sin charm, kompetens, intelligens och enastående arbetsförmåga. Sin främsta diplomatiska insats gjorde hon som auktoritativ fredsförhandlare efter Finska

vinterkriget (1939-40) och det s k Fortsättningskriget (1941-44). Sant är att fredsvillkoren för vårt östra grannland blev minst sagt kärva; sannolikt hade klausulerna blivit än strängare utan Madame K:s interventioner och varsamma handlag.

Hon var barnfödd på Karelska näset och bar Finland i sitt hjärta.

Men i hennes hjärtgemak fanns ett väl så stort reservat också för den illa sargade Sovjetstaten. Lenin hade rent faktiskt brutit med den (arbetar)oppositionella ”Sjura” så tidigt som 1921, och de flesta i partiledningen hade följt hans exempel. Ändå förblev Kollontay (o)brottsligt lojal in i det sista. Med generalsekreteraren Vissarionovitj Dzjugasjvili Stalin hamnade AK betänkligt nog aldrig på kollisionskurs, trots att den stalinska ultrapolitiken på varje frontavsnitt gick rakt emot hennes uttryckliga vilja. De båda verkade alltid stå på goda fötter med varann. Icke desto mindre hade Stalin, inemot 30-talets slut, utplånat varje minsta stickspår av den reformvänliga familjepolitik som Kollontay lanserat 1917-18. Alla änkeskärvor och kopek hade omsorgsfullt eliminerats.

Ja, stålmannen i Kreml hade nu en gång för alla järnkoll på sina feministiska böjelser!

Onekligen hoppade ambassadrisen över skaklarna, däremot aldrig av, trots att hon var pinsamt medveten om förtrycket och förföljelserna i hemlandet. Man kan diskutera, om hon gjorde rätt eller fel och om hon i den krassa verkligheten hade något egentligt alternativ. Själv tvingas jag dessvärre passa i den frågan av utrymmesskäl.

Men sommaren 1938 tycks Kollontays öde definitivt beseglat. Då blir hon plötsligt kallad hem till Stalin och hans vasaller ”för konsultationer” och gör sig beredd att livas av eller i bästa fall spärras in för evärdlig tid. Allt annat förefaller uteslutet: 1938 kulminerar Stalins utrensningar, och miljontals oförvitliga sovjetmedborgare förlorar sina liv. Bland de avrättade finner vi män som arbetaroppositionens Sjljapnikov (1937) och Medvedev (1937), vår vän Dybenko (1938), generalen och AK:s forne älskare Aleksandr Satkevitj (1938) och hela nio av den ursprungliga Petrograd-sovjetens tretton medlemmar.

Före avresan till Moskva postade Kollontay två välfyllda koffertar med brev och dokument till sin vän och förtrogna Ada Nilsson (1872-1964), läkaren, fredsaktivisten, Tidevarvsredaktören och Fogelstad-pionjären (o s v, o s v), förvissad om att ambassadörstiden var ute och livet slut. Den arma Nilsson fick i uppgift att redigera det voluminösa innehållet i resväskorna och skred till verket enligt order. Också gynekologen Ada var ju ett rivjärn av Guds nåde.

Men under över alla under: Kollontay återvände helskinnad till Stockholm! Det berodde på att hon likt sin katt hade nio liv men även på det faktum att hon, som internationell celebritet, inte passade in i rollen som nackskottsoffer. Protesterna skulle ha blivit världsvida.

Den vackra Alexandra skrev in sitt namn i otaliga hjärtan på sin krokiga väg genom livet, men tack vare Siri Derkert finns hennes namn ingraverat också i betong.

Det vet alla vi som beundrat Siris väggar nere i Östermalmstorgs tunnelbanestation.

Mats Parner

